

(E)Kur.Alb. Ünal ATABAY

İran Nereye Doğru Gidiyor?

Olayların Seyri, Ekonomik Tabandan Etnik Tabana Doğru

İran’da 28 Aralık 2017 günü ekonomik tabanlı başlayan olaylar; onuncu gününe girerken rejimi hedef alan siyasi taleplerle devam ettiği ve gittikçe azalan bir eğilim içerisine girdiği görülmektedir.

Ülkedeki ekonomik sorunlar nedeniyle, 2013 yılından beri küçük çaplı sokak gösterileri zaten yaşanmaktaydı. Geline nokta, ülkede finans sektörünün % 25’ini oluşturan kredi şirketlerinin 3-4 milyon civarındaki hesaplarında^[1] (aileleri ile birlikte 12-16 milyon vatandaşı etkileyebileceği) yüksek faiz karşılığında topladıkları paralarla birlikte çökmesi, ülke içinde ciddi bir huzursuzluk kaynağı yaratmış ve bardağı taşıran son damla olmuştur.

İran’ın karışması, ABD Başkanı Trump’ın Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’ni açıklamasının hemen ardından gelmiş olması dikkat çekicidir. Trump, yayımladığı strateji belgesinde; “...dünyanın teröre en büyük desteğini veren İran, istikrarsızlığı müttefikleri ve temsilcileri üzerinden etkisini artırmakta, silahların yayılmasında ve fonlanmasında kullandı...”^[2] şeklinde belirttiği ifadesiyle, İran’da iç karışıklıkları çıkartan taraf olduğunu açıkça göstermektedir. İç karışıklıkların çıkmasıyla birlikte, yine Trump’ın; “İran halkı yıllardır baskı altında, gıda ve özgürlüğe aç,...değişim zamanı,...İran halkı nihayet vahşi ve yoz İran rejimine karşı harekete geçti!”^[3] şeklinde ki açıklamaları da kuşkusuz ABD paramağını ortaya koymaktadır.

ABD, İran’ı bölgesel çıkarları için en büyük tehdit olarak görmektedir. Dünyada bilinen petrol ve doğalgaz kaynaklarının % 65’inin Basra bölgesinde, % 17’sinin de Hazar havzasında yer alması, ABD açısından bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Konumu ve kaynakları itibariyle İran, dünya enerji piyasasını etkileyebilecek güçtedir.

ABD; İran’ı, terörizmi desteklediği, İsrail’i tehdit ettiği, dünya enerji güvenliği için tehlike oluşturduğu, kitle imha silahları ile bu tehlikeyi daha da artırdığına inanmaktadır. Bununla birlikte, kendisine rakip olarak tanımladığı Çin’in enerji koridorunda ve ürünlerini pazarlama imkanını sınırlayacak bir kuşakta İran’ın bulunuyor olmasının da, bu ülkenin ABD tarafından hedef tahtasına konumlandırılmasına önemli etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan özellikle, Yemen’de Hussiler’i destekleyerek Suudi Arabistan’a, Suriye’de Esad rejimi ve Lübnan Hizbullahı ile iş birliği yapmak suretiyle İsrail için tehdit olmayı sürdürmektedir. Bu kapsamda, asimetrik güç kapasitesini artırmakta ve bu gücünü (*Hizbullah, Hamas, Kudüs Tugayları gibi*) İran coğrafyası dışında ve tehditi uzaktan karşılayacak şekilde kullanmaktadır. ABD’ye göre bu riskleri ortadan kaldırmanın yolu İran’da bir rejim değişikliği gerçekleştirmektir.

Diğer taraftan İran ise; mevcut “İslami/Şia” rejimini muhafaza etmek, toprak bütünlüğünü koruyarak bölgesel güç haline gelmek ve ABD’yi caydırmak istemektedir. Caydırmanın yolu İran’a göre; nükleer silaha sahip olmaktan ve ülke dışında milis güçler oluşturmaktan geçmektedir. Çünkü, ABD ve müttefikleri ile İran arasında güç mukayesesi yapıldığında, İran’ın cevabının asimetrik yollardan başka çaresinin olmayacağı düşünülmektedir.

İran, kendi coğrafyasına yönelik olabilecek tehditi uzaktan karşılama stratejisi ile sürdürmek isterken, bu bölgelere harcadığı milyar dolarları, halkının refah payından kesmesi nedeniyle iç istikrarsızlığın baş gösterdiği şüphesizdir. “Hayatım Gazze için değil, Lübnan için değil, İran içindir.”, “Suriye’yi bırak, bizi düşün!”^[4] şeklinde atılan sloganlardan da halkın itirazının temelde ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığını doğrular niteliktedir.

Meydana gelen gösterilerin karakteristiği şimdilik ekonomik tabanlı olarak görünse de, müteakip aşamalarda siyasal taleplere doğru evrileceği, atılan diğer sloganlardan ve taşınan pankartlardan anlaşılmaktadır. Muhalif göstericiler şu anda, etnik kimlikleri ne olursa olsun ortak düşman olarak İran yönetimini gördüklerinden, yönetimin alaşa olması sonrasında ise en kötü senaryo olan ülkede ki etnik hassasiyetin öne çıkarılabileceği ve etnik-mezhebi grupların arasında paylaşım mücadelesinin yaşanabileceği düşünülmektedir.

İran’ın Etnik Yapısı ve Türkiye’ye Yansıması

İran’ın demografik yapısı oldukça renklidir. Ülke coğrafyasında; Türk (*Azeri, Türkmen, Avşar, Gazneli*), Arab, Kürt, Beluci, Gilaki, Ermeni, Tat, Taliş, Gürcü, Mazenderani, Peştun, Teberi, Gilek ve Lor gibi çeşitli etnik gruplar bulunmaktadır. Nüfusun % 98’ini müslümanlar (% 89 Şii, % 9 Sünni) ve % 2’sini de diğerleri (*Zerdüş, Yahudi, Hristiyan ve Bahaî*) oluşturmaktadır. Türkler, Araplar, Kürtler ve Beluciler’in çoğunluğu sünnilerden meydana gelmektedir. Net veri olmamakla birlikte 5-7 milyon civarında da alevilerin bulunduğu tahmin edilmektedir.^[5]

İran’ın 80 milyon civarındaki nüfusunun en güçlü etnik yapısını, Güney Azerbaycan Türkleri, Araplar, Kürtler ve Beluciler oluşturmaktadır. İran’ın siyasal sistemin de ise Fars ve Azeriler etkin gruplardır. İran’da; 30 milyon civarında Türk, 5.5 milyon Sünni Arap, yaklaşık 4 milyon Kürt, 2.5 milyon civarında ise Beluci yaşamaktadır. Bu gösterilerle birlikte ortaya çıkabilecek etnik milliyetçilik hareketleri ve ayrışma, Türkiye’nin yapısal durumunu doğrudan etkileyebileceği ve Türkiye’de benzer tartışmaları derinleştirebileceği düşünülmektedir.

Söz konusu derinleşmelerden birisi Türk (*Azeri*) milliyetçiliği ve diğeri Kürt milliyetçiliği ekseninde olacağı değerlendirilmektedir. İran Kürt hareketi, İslam devrimi sonrasında bütünlüğünü yitirmiştir. Irak kuzeyinde ki Kürtlerle bağları zayıftır.^[6] Bölgede her ne kadar Barzani güdümünde oluşumlar mevcudiyetini koruyor olsalar da, İran Kürtleri arasında kabul gören ve etkin olan örgütün, PKK’nın buradaki uzantısı olan PJAK olduğu mütalaa edilmektedir.

Türkiye’de PKK’ya olan bakış açısı İran’daki Azeriler ve Kürtler tarafından yakından takip edilmektedir. Türkiye’de oluşan atmosfer, İran Türkleri ve ayrılıkçı Kürtler arasında ki bağları aynı oranda etkilediği düşünülmektedir. Bu bölgedeki Kürtlerin olası bir bağımsızlık hareketi, bir yandan İran devleti ile diğer yandan da iç içe yaşadıkları Türkler’le (Azeriler’le) çatışmayı göze almak zorunda kalacakları değerlendirilmektedir.

Türk-Kürt ayrışmasının ve çatışmasının yaşanabileceği bir İran’da, merkezi hükümet gücünü yitirmesi halinde, ayrılıkçı Kürtler’in bölgede ciddi istikrarsızlıklar yaratabileceği ve bunun da uzun vade de Türkiye içinde benzer sorunlar ortaya çıkarabileceği kıymetlendirilmektedir. İran’da olası bir rejim değişikliği sonrasında; Irak ve Suriye’de olduğu gibi toprak bütünlüğü tartışmaları ile karşı karşıya kalabileceği şüphesizdir. Bu durumda, İran coğrafyasından kopan küçük devletçiklerle komşu olma ihtimalimiz yüksek görünmektedir. Söz konusu gelişmelerin; ülkemizin ekonomik, siyasal ve güvenlik alanında sıkıntıya düşmesini sağlayacağı muhakkaktır.

Türkiye’nin Ekonomik Olarak Etkilenmesi

İran’daki bu gelişmeler derinleşir ve BM bir yaptırım kararı alacak olursa, başta ekonomik olarak Türkiye ciddi manada etkilenecektir. Özellikle; ulaştırma, turizm, dış ticaret ve enerji alanlarında önemli oranda kayba uğrayacaktır. İran’a ihracat ve ithalatımız yaklaşık 5’şer milyar dolar civarındadır.[7] Her yıl yaklaşık olarak 11 bin civarında Türk tırları, İran karayolu üzerinden bu ülkeye veya Orta Asya’ya mal taşımaktadırlar.[8] Ayrıca, her yıl 1,7 milyon İran vatandaşı Türkiye’ye turist olarak gelmektedir.[9] Diğer taraftan, doğal gaz ihtiyacımızın yaklaşık % 17’si İran’dan karşılanmaktadır.[10] Suriye örneğinde yaşandığı gibi, ülkemizin tüm bunlardan mahrum kalacağı açıkça görünmektedir.

Diğer bir önemli husus, mülteci akınıdır. Suriye’den ülkemize akın eden sığınmacıların benzerinin İran’dan aynı şekilde yaşanabileceği gerçeğidir. Halen 4 milyon civarında Suriyeli sığınmacıları barındıran Türkiye’nin bunlar için harcadığı milyar dolarları, yeni bir mülteci akınına daha harcamasının ülkemiz içinde ciddi huzursuzluklara neden olabileceği mütalaa edilmektedir.

Türkiye Tarafsız ve Dengeli Bir Politika İzlemeli

Türkiye, İran’da ki bu gelişmelere karşı Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan tarafından İran Cumhurbaşkanı Ruhani ile yaptığı telefon görüşmesinde; *“Türkiye olarak İran’ın toplumsal huzur ve istikrarının korunmasına önem verdiklerini”*[11] belirten açıklaması ile ülkemizin İran’a karşı tarafsız ve dengeli bir politika izlemek zorunda kalacağımızın ilk işaretini verdiği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan ABD ve İsrail; İran’da meydana gelen olayları destekler mahiyette verdiği beyanları yıkıcı ve hedef alıcı yönde dikkat çekici konumdadır. AB’den yapılan açıklamada ise ihtiyatlı ifadeler kullanılmış ve istikrarlı bir İran’dan yana oldukları mesajı verilmiştir. Çünkü, İran doğal gazı Rus doğal gazının alternatifi durumundadır. İran’ın istikrarsızlaşması, AB ülkeleri için öncelikle enerji güvenliği açısından istenen bir durum olmadığı düşünülmektedir.

İran’da ki gelişmeler, Suriye’de yaşananlara benzer durumlar ile karşılaşma ihtimali dikkate alındığında; halen Suriye’de ki olaylar devam ederken, bir taraftan İran sınır güvenliği ve gelişmelere göre bu bölgede alınacak askeri tedbirler, TSK’nın teşkilatlanma, konuşlanma ve tertiplenme sorunlarını da beraberinde getireceği değerlendirilmektedir.

Eğer olaylar artarak devam ederse; İran’da ki gelişmeler sadece Türkiye’yi değil tüm bölge ülkelerini etkisi altına alacağı, uzun vadeli bir krizin yaşanabileceği, etkilerinin bölgesel kalmayacağı küresel alanda hissedileceği mütalaa edilmektedir. İran’a yönelik alınabilecek uluslararası tedbirlerde; gerek ABD ile Rusya’nın, gerekse İran’ın Türkiye’den olabilecek talepleri ülkemizi ikilem arasında bırakacağı kıymetlendirilmektedir.

Olayların şimdilik İran tarafından bastırılabilmesi, halkı ikna edebilecek ekonomik ve siyasal anlamda bir iyileşme kaydedilemediği takdirde; kısa bir sessizlik arasından sonra muhtemelen bu defa, PKK/PJAK Terör Örgütü ile Belucistan bölgesi silahlı grupları da etkili olacak şekilde hareketlenebileceği, Huzistan-Ahvaz bölgesi gruplarının da silahlanabileceği ve daha kapsamlı Suriye benzeri bir halk hareketinin yaşanabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak;

Türkiye, ABD ile olan stratejik birlikteliğinin zedelendiğini göz önüne alarak ve Irak-Suriye meselesinde ülkemizin yaşadığı tecrübeler ışığında; İran’ın iç işlerine karışmadan, istikrarlı bir ülke konumunda kalması yönünde gayret edilmesinin,

Rusya’ya yakın ama, ABD’yi de dengeleyecek şekilde ve Arap yarım adası ile gerilime neden olabilecek bir diyaloga girmeden, dengeli bir politika izlenmesinin uygun olacağı mütalaa edilmektedir.

Son Notlar

- [1] “İran’da Protestoların Kaynağı Kemer Sıkma Politikaları mı?”, www.bbc.com, 01 Ocak 2018.
- [2] “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin Ortadoğu ve Avrupa Bölümlerinde Neler Yer Aldı?”, t24.com.tr, 19 Aralık 2017.
- [3] “ABD Başkanı Trump’dan Son Dakika Açıklaması”, www.haberturk.com, 02 Ocak 2018.
- [4] “Protestoların Yaşandığı Ülkede Neler Oluyor?”, www.stratejikortak.com, 31 Aralık 2017.
- [5] Gün Taş, Akademik Perspektif Enstitüsü, 31 Temmuz 2013.
- [6] N.Ali Özcan, “İran Sorununun Geleceği”, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, Haziran 2006.
- [7] T.C. TÜİK, Temel İstatistikler, Dış Ticaret, www.tuik.gov.tr.
- [8] “TIR Başına 30 Bin Dolarlık İhracat”, aa.com.tr, 22 Şubat 2017.
- [9] T.C. TÜİK, Temel İstatistikler, Turizm, www.tuik.gov.tr.
- [10] Doğal Gaz Sektör Raporu, T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara, 2017.
- [11] “Cumhurbaşkanı Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı ile Görüştü!”, www.milliyet.com.tr, 03 Ocak 2018.

Bu belgede yer alan hususların **tüm sorumluluğu yazarlara ait olup** MSE’ye üyelerini bağlamaz. Bu belgenin her hakkı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu esasları çerçevesinde MSE’ye aittir.

Alıntılarda <http://merkezstrateji.com/> uzantısının verilmesi, belgenin tamamına ulaşılabilmesi için zorunlu tutulmuştur.